

SAA UUDET SAATAVAT JOKAINEN

Perti Rovamon haastattelu *Kulttuurivihkoissa* herätti puheenvuoroja suomalaisen vasemmiston yhdestä kehitysvaiheesta. Matti Hyvärinen on tutkinut taistolaisuuden organisatorista kehitystä yhteiskunnallisena liikkeenä. Nyt hän puhuu aikuistumisesta, mikä viittaa yhden sukupolven oppimisprosessiin. Jouko Kajanoja ja Jorma Westlund nostavat esiin politiikan tavoitteita ja avoimeksi jääneitä kysymyksiä. Raimo Lovio puolestaan laajentaa näkökulmaa SKP:n sisäisistä kiistoista yliopistomarxismiin kehitykseen. Luulenpa, että nämä keskustelut voisivat olla hyödyllisiä myös nykyisen vasemmistolaisen ajattelun näkökulmasta, jos laajennamme näkökulmaa tapahtumahistoriasta ajankohtaisiin aihepiireihin.

Vuonna 1960 ilmestyneessä teoksessaan *Dialektisen järjen kritiikki* Jean Paul Sartre totesi, että marxismi on meidän aikamme ohittamaton horisontti. Sartre halusi kuitenkin korjata dialektiseen ajatteluun liittyvät moninaiset doktriinit ja väärinkäsitykset. Hänen eksistentiaalisesta dialektiikastaan ei kuitenkaan tullut mitään 1960-luvun Marx-renessanssin valtavirtaa, vaikka uusia marxismeja kyllä kehkeytyi. Oli strukturalistista marxismia, praxis-koulukuntaa, pääomalogiikkaa, analyttistä marxismia. Erilaiset marxismit vaikuttivat paitsi filosofian myös yhteiskuntatieteiden piirissä. Mutta pari vuotta sitten vain Kiinassa vietettiin suuria juhlia Marxin syntymän 200-vuotispäivänä. Neuvostoliitto romahti 30 vuotta sitten. Olisiko tullut aika pohtia, mikä on nykyinen ohittamaton horisontti?

Neuvostoliiton hajoamisen olisi pitänyt johtaa vasemmistossa perinpohjaiseen keskusteluun yhteiskuntakäsityksen perusteista. Aika laiskasti vasemmistosivistyneistö kuitenkin siirsi kritiikin kärjen kapitalismista uusliberalismiin. Vaikka markkinafundamentalismia onkin kaikki syy vastustaa, kannattaisi paneutua tarkemmin myös vasemmistofundamentalismin ongelmiin. Vasemmiston historiasta löytyy monia hakoteitä ja kauhutarinoita, mutta myös suuri sivistysprojekti.

Neuvostoliiton hajoaminen oli tietysti historiallinen käännekohta. Siihen asti vasemmisto oli aina joutunut pohtimaan, oliko omien ohjelmien sosialismi sama asia kuin Neuvostoliiton järjestelmä. Vuonna 1968 Hannu Taanila kirjoitti, että Tshekkoslovakian miehitys on pahin asia niille, joille Neuvostoliitto ja sosialismi ovat eri asioita. Toisenlainen tie tuntui mahdottomalta ja Neuvostoliitto sen esteeltä. Itä-Euroopassa ei sen jälkeen juuri vasemmistolaisia vaihtoehtoja pohdittu.

Nuorta suomalaissivistyneistöä ei niinkään seitsemänkymmentäluvulla siivittänyt konkreettinen Neuvostoliitto, vaan bolshevikkien kulttuurin jyrkkä kahtiajakoisuus: modernin maailman mahdollisuudet näyttivät olevan kiinni kokonaisuutoksesta, jossa tieteen ja puolueen johdolla luodaan kokonaan uudella tavalla toimiva yhteiskunta ilman kapitalismin luokkia ja epäkohtia. Kulttuurisesti hypättiin suoraan bolshevikkien ”pyhään” pohtimatta sen ei-tarkoitettuja tuloksia. Suunnitelmatalouden kömpelyys kulutustavaruutotannossa, nomenklaturan valta, NKVD, Gulag ja puhdistukset olivat neuvostotodellisuuden synkkiä tabuja. Niillä ei ollut sijaa Neuvostoliiton virallisessa kertomuksessa, mutta jokainen neuvostoliittolainen oli niistä tietoinen. Läntinen totalitarismiteoria puhui näistä teemoista koko ajan. Nämä ilmiöt olivat jo ennen 1970-lukua heittäneet monta sukupolvea sivistyneistöä ulos kommunistisista puolueista ja luoneet puolueiden sisälle ryhmiä, jotka halusivat ottaa etäisyyttä Neuvostoliitosta. Sama problematiikka vaikutti merkittävästi myös sosiaalidemokratian ajautuessa anti-ideologiseen pragmatismiin toisen maailmansodan jälkeisessä Länsi-Euroopassa. Kolmatta linjaa takaisin tallusti taas yksi sukupolvi abstraktista pyhästä kohti konkreettista käytännön politiikkaa.

Suomalainen akateeminen marxismi ammensi erityisesti länsi-saksalaisesta pääomalogiikasta, joka ei neuvostojärjestelmää ihannoinut. Siihen liittyvät hegeliläiset käsitepyörytykset eivät kuitenkaan oikein koskaan ylittäneet suomalaisen empiiriseen todellisuuteen saakka. Pekka Kososen johtama projektin tuloksena ilmestyi tosin *Suomalainen kapitalismi*-teos, joka oli nuoren tutkijakunnan kunnianhimoinen yritys tulkita suomalaisen yhteiskunnan kokonaistilannetta 1970-luvulla. Selitysten takana väijyi kuitenkin länsimainen yhteiskuntatiede, jos pääomalogiikka oli funktionalistista, vamokap-teoria oli eliittiteoreettinen. Mutta ongelmallisinta oli, että modernin yhteiskunnan poliittinen problematiikka redusoitui talouden problematiikaksi: ei tarvinnut asettaa sitä kysymystä politiikan legitimitästä demokraattisten vaalien kautta, johon Mauno Koivisto oivaltavasti sijoitti kommunistien ja sosiaalidemokraattien eron. Vaikka monet kolmaslinjalaiset varmasti uskoivat olevansa laajentamassa demokratiaa, kysymys puolueperusteisen kaaderivallan ja vaaleihin perustuvan demokratian suhteesta oli vähintäänkin jännitteinen.

Mutta erityisellä tavalla jännitteinen oli myös opintopiireissä tankatun marxismi-leninismien ja tutkimuksen suhde. Kun opintopiirien dialektinen materialismi selitti kaiken, kuten Eero Ojanen totesi eräässä äskettäisessä haastattelussaan, tutkijoille marxismien rajat tulivat nopeasti vastaan. Opittiin näkemään ero Marxin ja monien marxismien välillä. Esimerkiksi Jukka Gronowin väitöskirja oli tässä keskeinen. Gronow tutki Karl Kautskya, joka oli Plehanovin ohella toisen internationaalien keskeinen ajattelija. Monet marxismien keskeiset prosessikäsitteet, kuten yhteiskunnallistuminen, osoittautuivat monimielisiksi. Empiirinen luokkatutkimus osoitti teorian proletarisoinnista ja kurjistumisesta yksinkertaisesti vääräksi. Osallistuin itse analyttävään marxismia edustavan Erik Olin Wrightin suureen kansainväliseen luokkarakenne- ja luokkatietoisuusprojektiin. Empiirinen analyysi osoitti, että viime vuosisadan keskeinen luokkarakennetta mullistanut prosessi oli palkkatyötä tekevien keskiluokkien kasvu. Eli vasemmisto ei voinutkaan luottaa mihinkään suureen proletarisoinniseen, vaan olisi osattava rakentaa yhteistyökuvioita keskiluokkaisten ryhmien ja työväenluokan välille. Esimerkiksi latinalaisen Amerikan viime vuosikymmeninä vahva vasemmisto on jatkuvasti törmännyt juuri tähän ongelmaan. Euroopan heikentyvä vasemmisto ei ole sitä edes osannut kunnolla asettaa.

Toisaalta itse työväenluokka koki voimakkaan rakennemuutoksen, kun sen sisällä teollisen työväenluokan osuus väheni ja rutiinityötä tekevien kaupan ja palvelujen työntekijöiden osuus kasvoi. Tähän kiinnitimme huomiota Raimo Blomin ja Harri Melinin kanssa jo vuonna 1984 kirjoittamassamme *Tiede ja Edistys*-lehden pääkirjoituksessa ”Kuka vielä rakastuu työväenluokkaan?” Jo tuolloin sosiaalidemokraattisen puolueen jäsenistä valtaosa oli keskiluokkaa, vaikka äänestäjät olivatkin vielä työväenluokkaisia. Yhteiskuntaluokat eivät selitä kaikkea, eivätkä tarjoa edes yksiselitteisiä identiteettejä, mutta eivät ne ole myöskään katoamassa. Päinvastoin, koska keskiluokkaisten asemien määrä ei enää kasva, kaikissa kehittyneissä kapitalistimaissa luokkien demografiset identiteetit kiteytyvät ja elämänpiirit erkanevat.

Thomas Piketty on osoittanut, että omistukseen ja tuloeroihin voidaan vastata systemaattisella yhteiskuntapolitiikalla. Tarvitsemme näistä lähtökohdista laajaa yhteiskunnallista keskustelua myös Suomessa. Toinen ranskalainen, sosiologi Pierre Bourdieu on luokkien habitusten analyysillään tuonut esiin työväenluokan kulttuurisen deprivaaation. Onko nykyisellä vasemmistolla vastausta tähän ongelmaan?

Nykyisin perussuomalaiset on suurin työväenpuolue. Miten tähän on tultu? Ovatko vasemmistopuolueet muuttuneet vain seuraaviin vaaleihin tähtääviksi vaalikoneistoiksi? Vanhat ohjelmat eivät toki päde, mutta pohjimmiltaan niin opintopiirit, yliopistomarxismi kuin

hyvinvointivaltion luominenkin ovat olleet sivistysprojekteja. Joskus näyttää, että vasemmistopuolueet kavahtavat oman entisen ajattelunsa varjojakin. Nykyajan kiteytyvien yhteiskuntaluokkien ja monikulttuurisen todellisuuden sivistysaasteet ovat uusia. Uutta analyysia tarvitaan, vaikka johtavat kaaderit olisivatkin mielihyvin nähneet Matti Hyvärisen loputtomasti myymässä *Tiedonantajaa* kadunkulmassa.